

Sylvia Talar

Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego w Katowicach

Katedra Międzynarodowych Stosunków Ekonomicznych

stalar@ae.katowice.pl

Rola czynników niematerialnych w rozwoju polskiej gospodarki – na przykładzie sektora przemysłu

Streszczenie

Dominująca i stale rosnąca rola czynników niematerialnych we współczesnym procesie rozwoju gospodarczego zmienia warunki konkurencji oraz tworzy nowe, poważne wyzwania dla poszczególnych gospodarek narodowych, a zwłaszcza dla gospodarek słabiej rozwiniętych, do których należy zaliczyć również Polskę. Upowszechnianie paradygmatu gospodarki opartej na wiedzy rodzi także pytania o rolę wiedzy i innowacji w rozwoju polskiej gospodarki.

Celem opracowania jest analiza stopnia wykorzystania niematerialnych czynników produkcji, a w szczególności kapitału ludzkiego, czynnika technologicznego i marketingowego w sektorze polskiego przemysłu. Na tej podstawie można dokonać oceny zachodzących zmian jakościowych w procesie rozwoju polskiej gospodarki pod kątem tworzenia gospodarki opartej na wiedzy. Przedmiotem badań jest przemysł ze względu na rolę, jaką odgrywa on w rozwoju całej gospodarki. Analiza w szczególności obejmuje zmiany struktury produkcji i eksportu polskiego przemysłu według intensywności wykorzystania określonych czynników produkcji oraz poziomu kwalifikacji siły roboczej. W badaniu tym oparto się na wybranych taksonomiach przemysłu.

Zgodnie z trendem rozwoju gospodarki światowej należałoby oczekiwać rosnącej intensywności wykorzystania czynników niematerialnych także w polskiej gospodarce. Przeprowadzone badania nie pozwalają jednak na potwierdzenie tej tezy.

Wstęp

Wiedza w nowej gospodarce jest najważniejszym zasobem, który decyduje o rozwoju gospodarczym. W myśl najwcześniejszej definicji sformułowanej przez OECD, gospodarka

oparta na wiedzy to taka gospodarka, w której wiedza jest bezpośrednio tworzona, przyswajana, przekazywana oraz efektywnie wykorzystywana¹. Efektywność w zdobywaniu i wykorzystywaniu wiedzy, jak nigdy dotąd, determinuje sukces przedsiębiorstwa oraz całej gospodarki. Kładzie się przy tym tak samo ogromny nacisk na tworzenie wiedzy jak i na jej dyfuzję oraz wykorzystywanie.

Tworzenie gospodarki opartej na wiedzy jest zatem ściśle związane ze wzrostem innowacyjności gospodarki i powinno znajdować odzwierciedlenie m. in. we wzroście znaczenia w gospodarce dziedzin intensywnie wykorzystujących technologię oraz wysoko wykwalifikowaną siłę roboczą (tj. kapitał ludzki)². Produkty, których głównym składnikiem jest wiedza są najbardziej konkurencyjne na rynkach międzynarodowych, a dziedziny bazujące na innowacjach, technologii oraz kapitale ludzkim należą do najszybciej rozwijających się pod względem produkcji, zatrudnienia i wymiany międzynarodowej. Potwierdzeniem tego jest systematyczny i szybki wzrost udziału gałęzi intensywnie wykorzystujących te czynniki w produkcji i eksporcie krajów OECD najbardziej zaawansowanych w tworzeniu gospodarki opartej na wiedzy³.

Konkurencyjność gospodarki opartej na wiedzy w coraz więc większym stopniu zależy od zwiększenia wykorzystania niematerialnych czynników produkcji kosztem zmniejszenia udziału czynników materialnych (tj. zasobów naturalnych, kapitału, nisko wykwalifikowanej siły roboczej). W efekcie struktura przemysłu zmierza w kierunku przemysłów o wysokiej intensywności nakładów na technologię, marketing, kapitał ludzki⁴.

Ze względu na rolę niematerialnych czynników produkcji we współczesnym procesie rozwoju gospodarczego istotnym wydaje się ustalenie ich znaczenia także w rozwoju polskiej gospodarki. W tym celu przeprowadzono badania struktury produkcji i eksportu polskiego przemysłu według intensywności wykorzystania określonych czynników produkcji oraz poziomu kwalifikacji siły roboczej. W analizie zmian strukturalnych wykorzystano wybrane typologie przemysłu uwzględniające niematerialne czynniki produkcji. Jest to bardzo pomocne narzędzie, mające odpowiednie zastosowanie do analiz zmian strukturalnych i

---

¹ *The Knowledge-Based Economy*, OECD, Paris 1996, s. 7.

² W kolejnym opracowaniu OECD określiło gospodarkę opartą na wiedzy jako zbiór przemysłów zaawansowanych technologii oraz sektorów bazujących na wykwalifikowanej sile roboczej. Por. *The Knowledge-Based Economy: A set of facts and figures*, OECD, Paris 1999.

³ Por. dane zamieszczone w: *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard*, OECD, Paris 2001, 2003, 2005.

⁴ Por. *The Competitiveness of European Industry – 1999 Report*, European Commission, Luxembourg 1999, s. XIV oraz 56-62.

stosunkowo szeroko wykorzystywane w badaniach empirycznych tego typu oraz zwracające uwagę na strukturalne aspekty konkurencyjności⁵.

W niniejszej analizie wykorzystane zostały nowe taksonomie opracowane przez *Austrian Institute of Economic Research* (WIFO)⁶ według intensywności nakładów materialnych i niematerialnych (WIFO I) oraz poziomu kwalifikacji siły roboczej (WIFO II). Wprowadzone przez WIFO klasyfikacje przemysłu opracowano wykorzystując metodę *cluster analysis*⁷ dla trzycyfrowego poziomu agregacji Europejskiej Nomenklatury Działalności Gospodarczej (NACE), której polskim odpowiednikiem jest PKD⁸. Ponadto wykorzystano klasyfikację przemysłu według intensywności wykorzystania czynników produkcji opracowaną przez K. Marczewskiego⁹ z wykorzystaniem metodologii D. Nevena¹⁰. Jest to klasyfikacja, którą dokonano bezpośrednio na podstawie badań polskiego przemysłu. Analiza struktury przemysłu z wykorzystaniem powyższych taksonomii pozwala uzyskać pewne informacje na temat zaawansowania tworzenia gospodarki opartej na wiedzy oraz źródeł przewag konkurencyjnych¹¹.

Badania przeprowadzono na podstawie przemysłu (przemysłu przetwórczego), ponieważ typologie uwzględniające niematerialne czynniki produkcji obejmują ten właśnie sektor. Ponadto przemysł uważany jest za najważniejszy sektor, którego struktura, stopień rozwoju, a przede wszystkim przekształcenia w nim zachodzące decydują także o możliwościach i perspektywach rozwoju sektora usług oraz całej gospodarki¹².

---

⁵ Ze wszelkiego rodzaju klasyfikacjami wiążą się też pewne niedoskonałości, co jednak nie wyklucza wysokiej ich użyteczności w analizach strukturalnych. Por. M. Peneder, *Intangible Investment and Human Resources*, WIFO Working Papers, May 1999, No. 114, s. 22.

⁶ Klasyfikacje WIFO zostały szeroko wykorzystane w badaniach konkurencyjności przemysłu Unii Europejskiej. Por. np. *The Competitiveness of European Industry. 1998 Report*, European Commission, Luxembourg 1998, *The Competitiveness of European Industry. 1999 Report...*, op. cit.

⁷ *Cluster analysis* stanowi statystyczną metodę specjalnie stworzoną do klasyfikacji obserwacji ze względu na ich relatywne podobieństwo w odniesieniu do wielowymiarowego zestawu zmiennych. Główną ideą tej metody jest podział określonego profilu danych na segmenty poprzez tworzenie maksymalnej homogeniczności (podobieństwa) wewnątrz segmentu i maksymalnej odmienności (różnicy) pomiędzy nimi. M. Peneder, *Intangible Investment...*, op. cit., s. 9 oraz por. *The Competitiveness of European Industry. 1999 Report...*, op. cit., s. 56, box 2.1.

⁸ Klasyfikacja WIFO została opracowana na podstawie badań przemysłu USA w pierwszej połowie lat 90.

⁹ K. Marczewski, *Foreign Trade, Industrial Growth and Structural Changes in Poland*, FTRI, „Discussion Papers” No. 75, Warsaw 1999, s. 39-40 oraz aneks – tabela A 14.

¹⁰ D. Neven, *Trade Liberalization with Eastern Nations: How Sensitive?* „CEPR Discussion Paper”, Centre for Economic Policy Research, London 1994, No. 1000 oraz w: *European Union Trade with Eastern Europe: Adjustment and Opportunities*, red. R. Faini, R. Portes, Centre for Economic Policy Research, London 1995, rozdz. 2.

¹¹ Należy jednak zaznaczyć, iż klasyfikacje te, podobnie jak i inne tak szerokie, należy interpretować z ostrożnością, ze względu na występującą wysoką heterogeniczność gałęzi zaklasyfikowanych do danej kategorii.

¹² Zarówno w państwach słabo jak i wysoko rozwiniętych podkreśla się, iż pomimo malejącego udziału przemysłu w strukturze zatrudnienia i tworzeniu produktu krajowego, jest to nadal (i będzie w przyszłości) kluczowy sektor gospodarki, którego poziom rozwoju i nowoczesność decyduje o pozycji gospodarczej kraju.

Badania prowadzone są na trzecim poziomie dezagregacji danych według nomenklatury Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)¹³ na podstawie danych GUS¹⁴. Jest to poziom grup (tj. PKD-3)¹⁵. Z analizy wyłączone są jednak grupy towarowe, dla których dane nie są przez GUS udostępniane ze względu na objęcie ich w drodze ustawowej tajemnicą statystyczną. Ostatecznie zatem badania obejmują 103 grupy towarowe.

Okres badawczy, obejmujący lata 1994-2005, został zdeterminowany brakiem porównywalnych i wiarygodnych danych statystycznych GUS z lat poprzednich¹⁶. Ponadto rok 1994 jako pierwszy rok analizy wydaje się być uzasadniony także z punktu widzenia stopnia zaawansowania procesu transformacji polskiej gospodarki. Początek lat 90. to okres szybkich i zakrojonych na szeroką skalę zmian w całej gospodarce, a zatem wskaźniki ekonomiczne tego okresu są bardzo trudne do interpretacji. Wybrany rok bazowy powinien stanowić więc odpowiedni poziom odniesienia dla prowadzonej analizy. Okres 1994-2005 jest także na tyle długi, że pozwala już na wskazanie pewnych tendencji dotyczących zmian jakościowych w rozwoju polskiej gospodarki wynikających z przekształceń strukturalnych.

1. Kierunki zmian strukturalnych polskiego przemysłu według intensywności nakładów materialnych i niematerialnych – (WIFO I)

Klasyfikacja przemysłu według intensywności nakładów materialnych i niematerialnych opracowana przez *Austrian Institute of Economic Research* (WIFO) bazuje na dorobku nowej

---

Wiele gałęzi usług jest powiązanych z przemysłem i nie mogłyby bez niego istnieć, a zatem przemysł decyduje także o możliwościach rozwoju sektora usług i w związku z tym jego udział w tworzeniu produktu krajowego jest znacznie większy niż wynika to z prostych obliczeń. Przemysł stanowi także zdecydowanie najważniejsze źródło innowacji i postępu technicznego, odgrywając w ten sposób kluczową rolę w tworzeniu gospodarki opartej na wiedzy. Por. np. *Manufacturing Strategy*, Department of Trade and Industry (DTI), UK, July 2002. Dostępne: www.dti.gov.uk/manufacturing.

¹³ PKD – Polska Klasyfikacja Działalności od 2000 roku zastąpiła wcześniej stosowaną (od 1994 roku) Europejską Klasyfikację Działalności (EKD). Od początku 1998 roku do końca 1999 obie klasyfikacje były stosowane równolegle. W związku z powyższym, w dalszej części analizy zastosowane zostanie określenie nomenklatury PKD, która dla lat poprzednich będzie odnosić się do nomenklatury EKD.

¹⁴ Źródłem danych statystycznych są dane ze sprawozdań finansowych zawarte w formularzu F-01, gromadzone przez GUS według nomenklatury PKD. Badania te prowadzone są metodą reprezentacyjną i do 1999 r. obejmują podmioty zatrudniające powyżej 5 osób, a od 2000 r. powyżej 9 osób. Jest to liczna populacja podmiotów gospodarczych objętych obowiązkiem składania sprawozdań bilansowych oraz rachunku zysków i strat.

¹⁵ Trzeci poziom dezagregacji (PKD-3) zapewnia odpowiedni stopień szczegółowości i pozwala na wyciągnięcie wartościowych wniosków. Badania na drugim i pierwszym poziomie agregacji charakteryzuje niewielka wartość poznawcza, gdyż wnioski wyciągane na ich podstawie mają charakter ogólny, a w związku z tym ich interpretacja może być wieloznaczna.

¹⁶ Chodzi tutaj o wątpliwości, jakie wzbudza przeliczanie danych statystycznych z KGN (Klasyfikacji Gospodarki Narodowej), obowiązującej do 1993 roku, na EKD (Europejską Klasyfikację Działalności), obowiązującą od 1994 roku. Stosowane przeliczenia mają charakter szacunkowy, są więc obarczone dużym marginesem błędów i przez to mniejszą wiarygodnością. Por. m. in. A. Wziątek-Kubiak, A. Lipowski, *Zmiany konkurencyjności produkcji przemysłowej w latach 1994-1998*, w: *Struktura gospodarki transformującej się. Polska 1990-1998 i projekcja do roku 2010*, red. A. Lipowski, INE PAN, Warszawa 2000, s. 115.

teorii wzrostu gospodarczego (wzrostu endogenicznego) i opiera się na założeniach mówiących o istnieniu dwóch grup gałęzi przemysłu, dla których wielkość popytu jest określona w odmienny sposób¹⁷. Jedna grupa, w której rozmiar rynku jest określony przez dochód (*exogenously defined*) i druga, w której popyt przy danym dochodzie można zwiększyć poprzez innowacje, marketing oraz reklamę (*endogenously defined*). Przypuszcza się, że ta druga grupa, ze względu na duży potencjał do różnicowania produktów oraz większą mobilność będzie z czasem zwiększać swój udział, a więc można ją zaliczyć do przemysłów rosnących, co też potwierdzają dotychczasowe badania empiryczne¹⁸.

Pierwsza taksonomia WIFO (WIFO I) klasyfikuje poszczególne grupy towarowe według typowej dla nich kombinacji wykorzystania czynników produkcji, prowadząc do rozróżnienia pomiędzy tymi, w których korzyści konkurencyjne są określone zewnętrznie (*exogenously*) i oparte na wyposażeniu w tradycyjne czynniki produkcji, takie jak kapitał fizyczny i praca oraz inwestowaniu w materialne (*tangible*) aktywa; a tymi, w których korzyści tworzone są wewnętrznie (*endogenously*) i oparte na celowych wydatkach w niematerialne aktywa (*intangible investment*), takie jak np. marketing, innowacje¹⁹. Taksonomia WIFO I wyróżnia pięć następujących grup przemysłu²⁰:

grupa 1 – podstawowe gałęzie (*mainstream manufacturing*),

grupa 2 – gałęzie pracochłonne (*labour intensive*),

grupa 3 – gałęzie kapitałochłonne (*capital intensive*),

grupa 4 – gałęzie intensywnie wykorzystujące marketing (*marketing driven*),

grupa 5 – gałęzie intensywnie wykorzystujące technologię (*technology driven*).

Na uwagę zasługują grupy 4 i 5, które charakteryzują się wysoką intensywnością nakładów na niematerialne czynniki produkcji, a ich relatywnie wysoki udział w strukturze przemysłu oceniany jest korzystnie z punktu widzenia konkurencyjności i potencjału wzrostowego gospodarki. Szczególnie interesująca w tej klasyfikacji jest po raz pierwszy wyodrębniona grupa, w której intensywnie wykorzystuje się marketing i reklamę (tj. grupa 4).

---

¹⁷ Por. np. J. Sutton, *Sunk Costs and Market Structure. Price Competition, Advertising, and the Evolution of Concentration*, MIT Presse, Cambridge, MA, 1991.

¹⁸ Por. K. Aiginger, *Speed of Change and Growth of Manufacturing*, WIFO, Vienna 2000, s. 6-7 oraz M. Peneder, *Intangible...*, op. cit.

¹⁹ Zestawienie możliwych komponentów *intangible* (składników nakładów niematerialnych) zawarte jest w: A. Young, *Towards an Interim Statistical Framework: Selecting the Core Components of Intangible Investment*, OECD Workshop on Measuring Intangible Investment, OECD – document on internet, 1998 oraz cytowane w: *The Competitiveness of European Industry. 1999 Report...*, op. cit., s. 155 oraz Zielińska-Głębocka A. (red.), *Konkurencyjność przemysłowa Polski w procesie integracji z Unią Europejską. Teoria, praktyka, polityka*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000, s. 55. Składniki te ze względu na swą naturę są jednak trudno mierzalne.

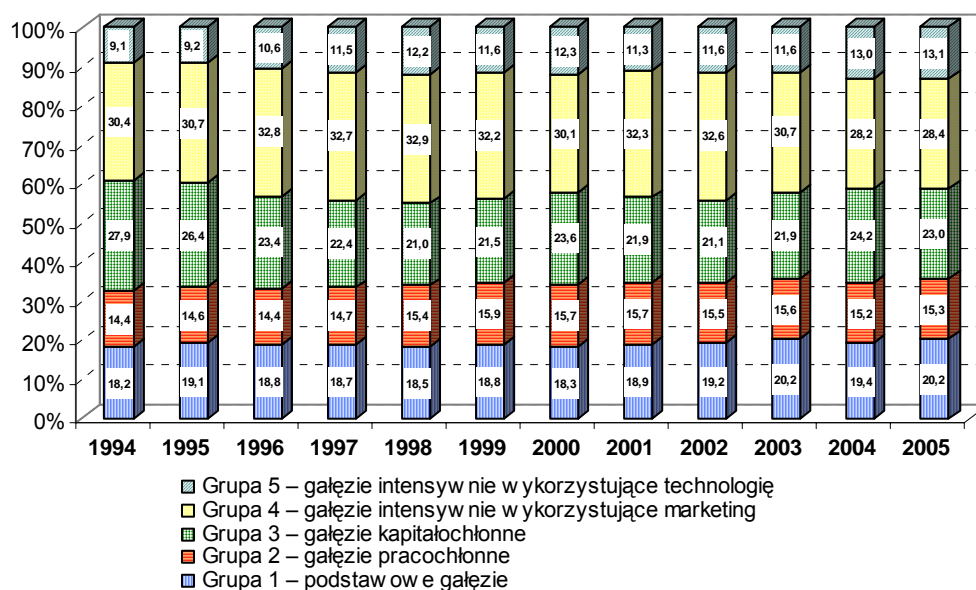
²⁰ Pełna klasyfikacja w: M. Peneder, *Intangible...*, op. cit., s. 36-37.

Gałęzie przemysłu należące do tej grupy nie są zaawansowane technologicznie, jednak podlegają silnej presji konkurencyjnej, ale też same tę konkurencję intensyfikują²¹. Ponadto jest to grupa szczególnie silnie powiązana z sektorem usług, co ma istotne znaczenie dla wzrostu i rozwoju gospodarczego.

Wyniki obliczeń struktury produkcji i eksportu polskiego przemysłu według intensywności nakładów materialnych i niematerialnych zaprezentowano na wykresie 1 i 2.

Wykres 1

Struktura produkcji polskiego przemysłu według klasyfikacji WIFO I w latach 1994-2005 (w %)

Źródło: Zestawienie oraz obliczenia własne na podstawie danych GUS.

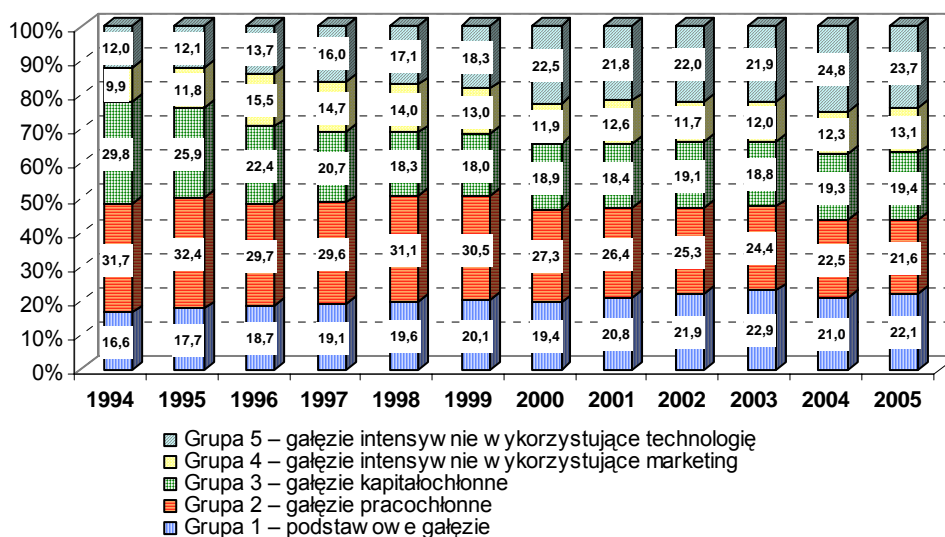
Przedstawione na wykresie 1 dane wskazują, iż największy udział w produkcji polskiego przemysłu w całym badanym okresie miała grupa intensywnie wykorzystująca marketing, chociaż jej udział w 2005 roku uległ zmniejszeniu w stosunku do roku 1994. Na drugiej pozycji znalazła się grupa kapitałochłonna, dla której charakterystyczna jest także tendencja spadkowa. Z kolei najmniejszy udział przypadł grupie intensywnie wykorzystującej technologię, ale zanotowała ona wzrost udziału w badanym okresie. Swoje udziały zwiększyły także dwie pozostałe grupy, tj. podstawowe oraz pracochłonne gałęzie przemysłu. Należy jednak zauważyć, że zmiany w strukturze produkcji polskiego przemysłu pod względem intensywności wykorzystania materialnych i niematerialnych czynników produkcji w badanym okresie były w ogóle stosunkowo niewielkie. W porównaniu ze strukturą produkcji,

²¹ Do tej grupy należą, z jednej strony, takie całe działy, jak: artykuły spożywcze i napoje, wyroby tytoniowe, skóry i wyroby z nich oraz wydawnictwo i poligrafia, a z drugiej, wybrane grupy towarowe z działu: wyroby chemiczne, metalowe wyroby gotowe oraz zegary i zegarki, a także instrumenty muzyczne, sprzęt sportowy, zabawki.

zdecydowanie większe zmiany według analizowanego kryterium miały miejsce w strukturze eksportu polskiego przemysłu, co przedstawia wykres 2.

Wykres 2

Struktura eksportu polskiego przemysłu według klasyfikacji WIFO I w latach 1994-2005 (w %)

Źródło: Jak przy wykresie 1.

Analiza struktury eksportu polskiego przemysłu wskazuje nie tylko większy zakres zmian strukturalnych w porównaniu z produkcją, ale także znaczne różnice między tymi strukturami. Na początku badanego okresu w eksporcie zdecydowanie dominowały gałęzie pracochłonne i kapitałochłonne, które z czasem wyraźnie straciły na znaczeniu, zmniejszając swój udział w analizowanych latach o około 10 punktów procentowych każda. Wszystkie pozostałe wyodrębnione grupy zanotowały wzrost udziału. Najmniejszą część eksportu stanowiła grupa intensywnie wykorzystująca marketing, która pomimo niewielkiego wzrostu, w 2005 roku nadal posiadała zdecydowanie najmniejszy udział. Na szczególną uwagę zasługuje natomiast grupa obejmująca gałęzie intensywnie wykorzystujące technologie, ponieważ zanotowała największy wzrost i w latach 2004-2005 uzyskała już największy udział.

Najwyższy udział w produkcji grupy intensywnie wykorzystującej marketing i równocześnie najmniejszy udział jej w eksporcie oznacza, że produkcja gałęzi przemysłu tej grupy kierowana jest w zdecydowanie przeważającej mierze na rynek wewnętrzny. Przyjmując założenie o większej intensywności konkurencji na rynku zagranicznym w porównaniu z rynkiem krajowym, należy wskazać słabość i niekonkurencyjność polskiej oferty handlowej na rynkach zagranicznych pod względem wykorzystania czynnika marketingowego. Natomiast za zdecydowanie pozytywny trend należy uznać rosnący udział,

zarówno w produkcji jak i w eksporcie, gałęzi intensywnie wykorzystujących technologię²². Nadal jednak stopień wykorzystania czynnika technologicznego w Polsce dalece odbiega od krajów zaliczanych do gospodarek opartych na wiedzy²³.

2. Kierunki zmian strukturalnych polskiego przemysłu według poziomu kwalifikacji siły roboczej – (WIFO II)

Druga typologia sformułowana przez WIFO (WIFO II) koncentruje się na jakości zasobów ludzkich, klasyfikując przemysł na podstawie średniego udziału określonych poziomów i rodzajów kwalifikacji siły roboczej. Klasyfikacja ta wyróżnia cztery następujące grupy przemysłu:

grupa 1 - wymagająca wysokich kwalifikacji (*high skills*),

grupa 2 - wymagająca średnich kwalifikacji pracowników umysłowych (*white collar skills*),

grupa 3 - wymagająca średnich kwalifikacje pracowników fizycznych (*blue collar skills*),

grupa 4 - wymagająca niskich kwalifikacje (*low skills*).

Wysoki udział w strukturze przemysłu gałęzi wymagających wysokich kwalifikacji oraz pracowników określanych jako *white collar* świadczy o wysokim wykorzystaniu kapitału ludzkiego, tworzącego nakład niematerialny²⁴.

Wyniki obliczeń dotyczące struktury produkcji i eksportu polskiego przemysłu według poziomu kwalifikacji siły roboczej przedstawiono na wykresie 3 oraz 4.

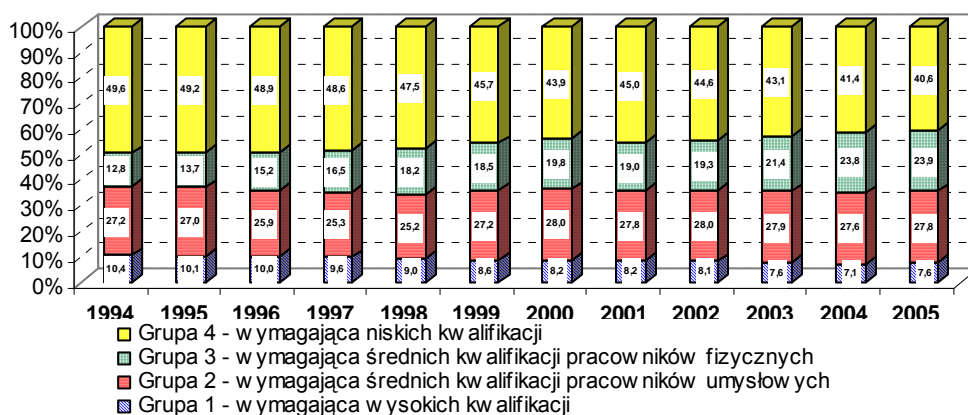
---

²² Może to świadczyć o wzroście wykorzystania czynnika technologicznego w polskiej gospodarce. Wniosek ten będzie jednak prawidłowy pod warunkiem, że gałęzie zakwalifikowane do grup intensywnie wykorzystujących technologię także w Polsce charakteryzować się będą wysokim wykorzystaniem tego czynnika.

²³ Według analizowanej klasyfikacji średnia dla Unii Europejskiej, USA i Japonii struktura wartości dodanej przemysłu w 1996 roku przedstawiała się następująco: podstawowe gałęzie – 24,5%, gałęzie pracochłonne – 14,6%, gałęzie kapitałochłonne – 13,4%, gałęzie intensywnie wykorzystujące marketing – 22,2%, gałęzie intensywnie wykorzystujące technologię – 25,3%. Natomiast w eksporcie poszczególne grupy posiadały odpowiednio udziały: 24,1%, 10,2%, 16,9%, 10,0%, 38,8%. M. Peneder, *Intangible...*, op. cit., s. 21-22.

²⁴ Badania empiryczne przeprowadzone dla UE z wykorzystaniem taksonomii WIFO zdecydowanie potwierdziły istotne znaczenie *intangible investment* dla konkurencyjności przemysłowej (grupy *technology-driven* (WIFO I) oraz *high-skill* i *white collar-skill* (WIFO II) charakteryzuje zdecydowanie wyższy poziom pionowego (jakościowego) zróżnicowania produktów w porównaniu z pozostałymi grupami przemysłu) i to bez względu na strukturę specjalizacji przemysłowej kraju. Szerzej por. *The Competitiveness of European Industry – 1999 Report...*, op. cit., s. XIV oraz 56-62.

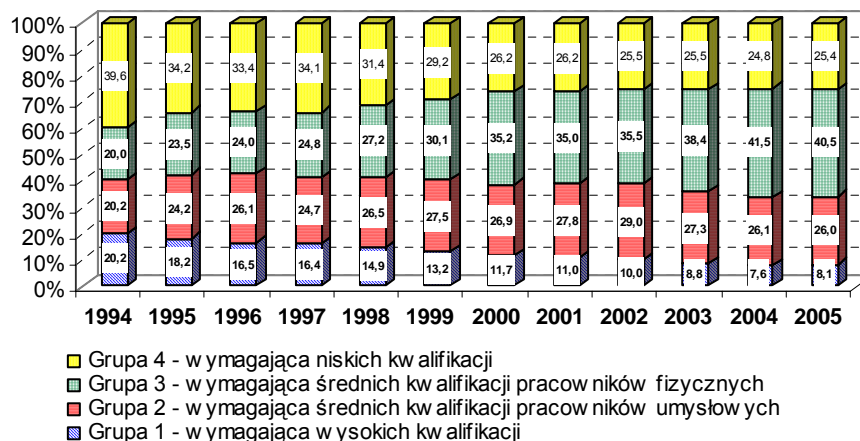
Struktura produkcji polskiego przemysłu według klasyfikacji WIFO II w latach 1994-2005 (w %)

Źródło: Jak przy wykresie 1.

Analiza struktury polskiego przemysłu i zachodzących w niej zmian pod względem poziomu kwalifikacji siły roboczej wskazuje, iż w 2005 roku, pomimo spadkowej tendencji, nadal największą część (około 40%) produkcji stanowiła grupa wymagająca niskich kwalifikacji. Zmniejszaniu udziału w produkcji przemysłowej tej grupy towarzyszyło wyraźnie widoczne zwiększanie znaczenia gałęzi wymagających średnich kwalifikacji pracowników fizycznych. Niewielkie zmiany nastąpiły natomiast w grupie wymagającej średnich kwalifikacji pracowników umysłowych, której udział w badanym okresie utrzymywał się w granicach 27 - 28% i znajdował się na drugiej pozycji w całym badanym okresie. Z kolei najmniejszy udział, przy dodatkowo jeszcze utrzymującej się tendencji spadkowej, posiadała grupa wymagająca wysokich kwalifikacji.

Struktura eksportu polskiego przemysłu według klasyfikacji WIFO II w latach 1994-2005 (w %)

Źródło: Jak przy wykresie 1.

W eksporcie polskiego przemysłu, podobnie jak w produkcji, w 1994 roku dominowała grupa wymagająca niskich kwalifikacji, ale przy równych udziałach pozostałych trzech grup. Na uwagę zasługują zmiany, jakie zaszły w badanym okresie w strukturze eksportu pod względem poziomu kwalifikacji, które istotnie zmieniły proporcje z 1994 roku. Największy wzrost dokonał się w grupie wymagającej średniej kwalifikacji pracowników fizycznych (o ponad 20 punktów procentowych) i w związku z tym grupa ta osiągnęła w 2005 roku największy udział w eksporcie. Temu wzrostowi, podobnie jak w produkcji, towarzyszył spadek udziału grupy wymagającej niskich kwalifikacji, jednak skala zmian i ukształtowana w 2005 roku struktura eksportu istotnie różni się w porównaniu ze strukturą produkcji. Do pozytywnych tendencji można zaliczyć wzrost udziału w eksporcie grupy wymagającej średnich kwalifikacji pracowników umysłowych. Najbardziej jednak istotnym z punktu analizowanego problemu jest nie tylko stosunkowo niewielki udział grupy wymagającej wysokich kwalifikacji, ale przede wszystkim jej wysoki spadek w analizowanych latach.

Powyższa analiza prowadzi do wniosku, iż kapitał ludzki nie był w odpowiednim stopniu wykorzystany do tworzenia przewag konkurencyjnych polskiego przemysłu zarówno na rynku wewnętrznym jak i zagranicznym. Wniosek ten potwierdza także porównanie struktury polskiego przemysłu według kwalifikacji siły roboczej z wynikami gospodarek opartych na wiedzy²⁵. Szczególnie niepokojące jest jednak wyraźne i zdecydowane pogorszenie sytuacji w tym zakresie w badanych latach.

3. Kierunki zmian strukturalnych polskiego przemysłu według intensywności wykorzystania czynników produkcji na podstawie metodologii D. Nevena

Klasyfikacja rodzajów działalności gospodarczej według względnej intensywności wykorzystania poszczególnych czynników produkcji opracowana przez K. Marczewskiego wykorzystuje metodologię D. Nevena uwzględniającą trzy czynniki produkcji: pracę, kapitał ludzki i kapitał fizyczny. Do ich pomiaru zastosowano następujące wskaźniki: udział płac w wartości dodanej, średni poziom płac pracowników, udział inwestycji w wartości dodanej, oraz udział pracowników wysoko wykwalifikowanych w całkowitym zatrudnieniu²⁶.

---

²⁵ Struktura wartości dodanej według tej klasyfikacji dla UE w 1997 roku przedstawiała się następująco: grupa wymagająca wysokich kwalifikacji – 16,6%, grupa wymagająca średnich kwalifikacji pracowników umysłowych (white collar skills) – 31,1%, grupa wymagająca średnich kwalifikacje pracowników fizycznych (blue collar skills) – 21,8%, grupa wymagająca niskich kwalifikacje – 30,4%. Natomiast dla najbardziej zaawansowanej gospodarki – USA odpowiednio: 18,2%, 38,9%, 17,4%, 25,5%. *The Competitiveness of European Industry – 1999 Report...*, op. cit., s. 60 (tabela 2.2.).

²⁶ Według D. Nevena interpretacja wymienionych wskaźników jest następująca: niskie płace w połączeniu z wysokim udziałem płac w wartości dodanej świadczą o wysokiej intensywności pracy, wysokie płace oraz duży ich udział w wartości dodanej charakteryzują intensywne wykorzystanie kapitału ludzkiego, którego

Szczególna zaleta wykorzystania powyższej typologii wiąże się z faktem, iż klasyfikacja ta jest oparta na badaniach polskiego przemysłu²⁷ i dokonana według nomenklatury i na poziomie agregacji, według których prowadzone są niniejsze badania (tj. PKD-3)²⁸. Ze względu na zastosowanie kombinacji czynników produkcji klasyfikacja ta zdecydowanie lepiej odpowiada rzeczywistości aniżeli klasyfikacje opierające się na intensywności wykorzystania tylko jednego czynnika, jednak jest ona trudna do interpretacji²⁹.

Na podstawie przeprowadzonych badań, K. Marczewski wyróżnia cztery następujące grupy przemysłu według intensywności wykorzystania czynników produkcji³⁰:

- grupa 1 – wysoka intensywność pracy i kapitału ludzkiego,
- grupa 2 – wysoka intensywność kapitału fizycznego i pracy,
- grupa 3 – wysoka intensywność kapitału fizycznego i kapitału ludzkiego,
- grupa 4 – wysoka intensywność pracy.

Z powyższych grup jedynie grupa czwarta jest jednorodna i obejmuje typowo pracochłonne działy, takie jak: tekstylia, odzież, meble i produkty z drewna. W grupie trzeciej można z kolei wyraźnie wyodrębnić dwie podgrupy: jedna to przemysły intensywnie wykorzystujące kapitał ludzki – np. produkcja farmaceutyków, urządzeń radiowo-telewizyjnych, wydawnictwo; druga natomiast obejmuje produkcję tzw. dóbr akcyzowych – np. napoje, tytoń, produkty rafinacji ropy naftowej. Główną różnicą między dwoma kolejnymi grupami, tj. grupą pierwszą i drugą jest relacja inwestycji do wartości dodanej. Grupa druga jest odpowiednio doinwestowana i względnie pracochłonna. Należą do niej obok

---

dodatkową miarą jest udział pracowników wysoko wykwalifikowanych w zatrudnieniu, z kolei duży udział inwestycji w wartości dodanej wskazuje na wysoką intensywność kapitału fizycznego. Co do powyżej interpretacji nie ma zastrzeżeń za wyjątkiem określenia zawartości kapitału fizycznego, gdzie zwłaszcza w polskich warunkach udział inwestycji wydaje się świadczyć raczej o bieżącej pozycji finansowej danej gałęzi aniżeli jej kapitałochłonności. Należy także zaznaczyć, że w ogóle pomiar zawartości czynników w produkcji jest bardzo trudny i może mieć tylko przybliżony charakter.

²⁷ Oryginalna klasyfikacja dokonana przez D. Nevena stworzona była na podstawie analizy niemieckiego przemysłu na początku lat 90.

²⁸ W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na potrzebę korzystania z klasyfikacji opartych na badaniu polskiego przemysłu, co jest możliwe właśnie dzięki klasyfikacji dokonanej przez K. Marczewskiego. Por. J. Michałek, K. Śledziwska-Kołodziejaska, *Analiza i perspektywy rozwoju handlu międzygałęziowego i wewnątrzgałęziowego oraz zmiany strukturalne handlu Polski z Unią Europejską*, w: *Korzyści i koszty członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, tom I, IKCHZ, Warszawa 2000, s. 152-161, A. Cieślik, *Nowa teoria handlu zagranicznego w świetle badań empirycznych*, PWN, Warszawa 2000, s. 79-89.

²⁹ W badaniach struktury polskiego handlu zagranicznego często wykorzystywaną jest także klasyfikacja opierająca się na intensywności wykorzystania tylko jednego czynnika wytwórczego dokonana według klasyfikacji produktów (SITC). Por. J. Misala, *Analiza porównawcza rozwoju gospodarczego Hiszpanii i Portugalii*, IKCHZ, Warszawa 1992, s. 93 oraz m. in. Z. Wysokińska, *Konkurencyjność polskiego przemysłu a wyzwania członkostwa w Unii Europejskiej*, w: *Polski przemysł w obliczu członkostwa w Unii Europejskiej*, SGH, Warszawa 1999, s. 1-30, Z. Wysokińska, J. Witkowska, *Integracja europejska. Rozwój rynków*, PWN, Warszawa- Łódź 2002, s. 304-321. Podejście to budzi jednak wątpliwości, gdyż w praktyce towary wytwarzane są przy zastosowaniu kilku czynników produkcji.

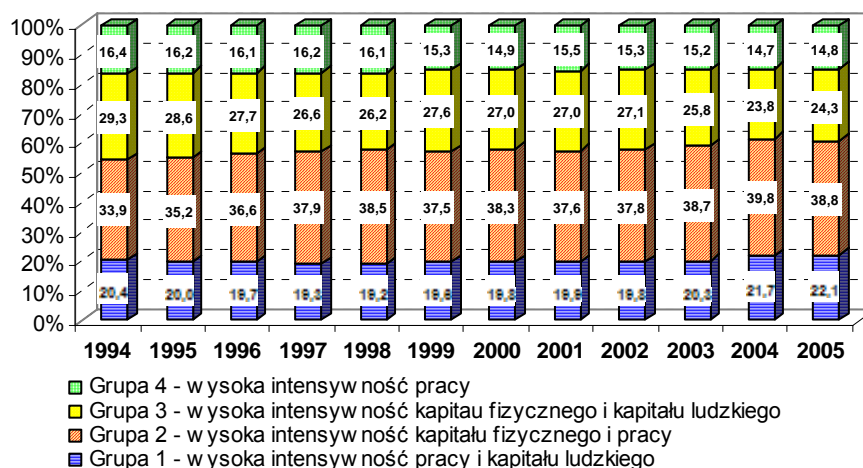
³⁰ Szerzej por. K. Marczewski, *Foreign Trade...*, op. cit., s. 39-40.

artykułów spożywczych głównie dobra konsumpcyjne trwałego użytku, a między innymi takie rodzaje działalności, jak: przetwórstwo owoców i warzyw, artykuły mleczarskie, wyroby gumowe i z tworzyw sztucznych, ceramika budowlana, wyroby ze szkła, produkcja sprzętu gospodarstwa domowego i oświetleniowego, pojazdy mechaniczne. Grupa pierwsza z kolei jest niedoinwestowana i w relatywnie większym stopniu wykorzystująca kapitał ludzki. Obejmuje ona głównie dobra inwestycyjne, a w szczególności: maszyny i urządzenia różnego przeznaczenia, narzędzia mechaniczne, broń, maszyny biurowe i komputery, silniki elektryczne, instrumenty medyczne i precyzyjne, systemy do sterowania procesami przemysłowymi, statki i łodzie, statki powietrzne i kosmiczne, części i akcesoria do pojazdów mechanicznych i ich silników. Są to gałęzie przemysłu powszechnie uznawane za zaawansowane technologicznie. Biorąc pod uwagę jednak fakt, iż grupę pierwszą w Polsce charakteryzują przeciętne płace pracowników na poziomie średniej dla całego przemysłu oraz niewiele powyżej średniego udział pracowników wysoko wykwalifikowanych, a przy tym najniższa stopa inwestycji, to trudno byłoby zaliczyć je do dziedzin polskiego przemysłu o wysokiej intensywności technologicznej.

Struktura produkcji i eksportu polskiego przemysłu według klasyfikacji opracowanej przez K. Marczewskiego wraz z wynikami obliczeń została zaprezentowana na wykresie 5 i 6.

Wykres 5

Struktura produkcji polskiego przemysłu według intensywności wykorzystania czynników produkcji na podstawie metodologii D. Nevena w latach 1994-2005 (w %)

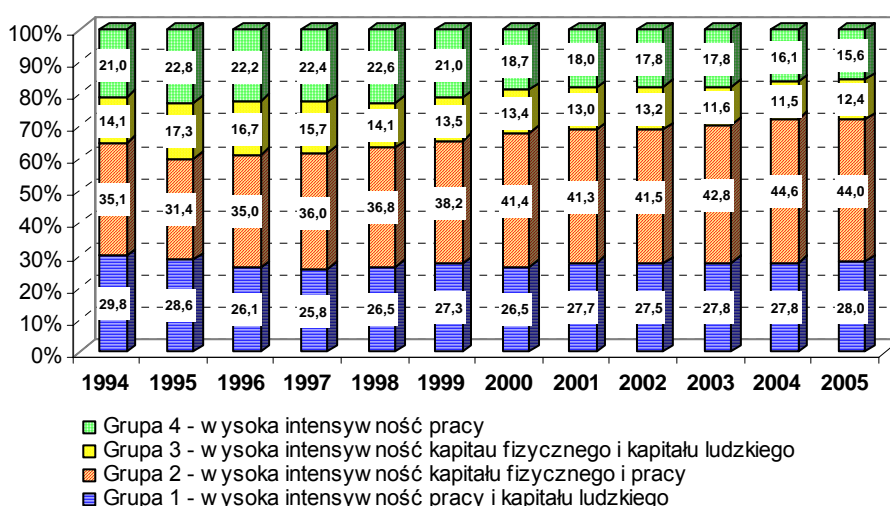
Źródło: Jak przy wykresie 1.

Z analizy danych zamieszczonych na wykresie 5 wynika, iż w badanym okresie największy i wyraźnie rosnący udział w produkcji polskiego przemysłu miała grupa 2 – obejmująca dobra kapitałochłonne i równocześnie względnie pracochłonne. Największy spadek udziału dotyczył natomiast grupy 3, którą charakteryzuje wysoka intensywność

kapitału fizycznego i kapitału ludzkiego i która zajmowała drugą pozycję. Na kolejnym miejscu znalazła się grupa 1, a najmniejszy udział w badanym okresie zanotowała grupa 4, przy niewielkich zmianach tych udziałów.

Wykres 6

Struktura eksportu polskiego przemysłu według intensywności wykorzystania czynników produkcji na podstawie metodologii D. Nevena w latach 1994-2005 (w %)

Źródło: Jak przy wykresie 1.

W strukturze eksportu polskiego przemysłu tylko grupa 2 zanotowała wzrost udziału w badanych latach. Grupa ta miała też największe znaczenie w eksporcie, podobnie jak w produkcji. Natomiast na drugim miejscu znalazła się grupa 1. Te dwie grupy w Polsce charakteryzują się względną pracochłonnością, chociaż nie należą do grup tradycyjnie uważanych za pracochłonne.

Na podstawie przeprowadzonej w tym punkcie analizy można wyciągnąć wniosek mówiący o zmianie struktury produkcji, ale przede wszystkim struktury eksportu polskiego przemysłu z dóbr typowo pracochłonnych w kierunku bardziej kapitałochłonnych, chociaż tak jak ma to miejsce właśnie w grupie 2, także względnie intensywnie wykorzystujących czynnik pracy. Nawet biorąc pod uwagę relatywnie duży udział w polskim przemyśle grupy 1, to po uwzględnieniu przedstawionej wyżej charakterystyki tej grupy należy potwierdzić tezę mówiącą o niewielkim wykorzystaniu kapitału ludzkiego i czynnika technologicznego w polskim przemyśle.

Zakończenie

Opierając się na przeprowadzonej analizie struktury produkcji i eksportu polskiego przemysłu oraz zachodzących w niej zmian można wskazać pewne pozytywne jak i

negatywne tendencje w zakresie wykorzystania niematerialnych czynników produkcji w rozwoju polskiej gospodarki. Do pozytywnych tendencji można zaliczyć wzrost udziału w produkcji i eksporcie polskiego przemysłu gałęzi intensywnie wykorzystujących technologię oraz spadek udziału gałęzi wymagających niskich kwalifikacji. Nadal jednak stopień wykorzystania niematerialnych czynników produkcji w polskiej gospodarce jest dużo niższy w stosunku do obecnego w gospodarkach opartych na wiedzy. Dodatkowo wśród negatywnych zjawisk należy wymienić niski stopień wykorzystania czynnika marketingowego w eksporcie oraz bardzo niski i do tego malejący stopień wykorzystania kapitału ludzkiego w produkcji i eksporcie polskiego przemysłu. Relatywnie większe zmiany w strukturze eksportu w porównaniu z produkcją polskiego przemysłu wykazują też na większą mobilność sektora eksportowego w stosunku do sektora krajowego w dostosowywaniu się do zmieniających warunków. Ponadto przeprowadzone badania prowadzą do wniosku o ciągle względnie intensywnym wykorzystaniu czynnika pracy w polskim przemyśle, pomimo przesuwania się struktury produkcji i eksportu w kierunku dóbr kapitałochłonnych.

Bibliografia

- Aiginder K., *Speed of Change and Growth of Manufacturing*, WIFO, Vienna 2000
- Cieślik A., *Nowa teoria handlu zagranicznego w świetle badań empirycznych*, PWN, Warszawa 2000
- European Union Trade with Eastern Europe: Adjustment and Opportunities*, red. Faini R., Portes R., Centre for Economic Policy Research, London 1995
- Konkurencyjność przemysłowa Polski w procesie integracji z Unią Europejską. Teoria, praktyka, polityka*, red. Zielińska-Głębocka A., Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000
- Manufacturing Strategy*, Department of Trade and Industry (DTI), UK, July 2002, dostępne: www.dti.gov.uk/manufacturing
- Marczewski K., *Foreign Trade, Industrial Growth and Structural Changes in Poland*, FTRI, „Discussion Papers”, Warsaw 1999, No. 75
- Michalek J., Śledziwska-Kołodziejska K., *Analiza i perspektywy rozwoju handlu międzygałęziowego i wewnątrzgałęziowego oraz zmiany strukturalne handlu Polski z Unią Europejską*, w: *Korzyści i koszty członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, tom I, IKCHZ, Warszawa 2000

- Misala J., *Analiza porównawcza rozwoju gospodarczego Hiszpanii i Portugalii*, IKCHZ, Warszawa 1992
- Neven D., *Trade Liberalization with Eastern Nations: How Sensitive?* „CEPR Discussion Paper”, Centre for Economic Policy Research, London 1994, No. 1000
- OECD Science, Technology and Industry Scoreboard*, OECD, Paris 2001, 2003, 2005
- Peneder M., *Intangible Investment and Human Resources*, WIFO Working Papers, May 1999, No. 114
- Sutton J., *Sunk Costs and Market Structure. Price Competition, Advertising, and the Evolution of Concentration*, MIT Presse, Cambridge, MA, 1991
- The Competitiveness of European Industry – Report*, European Commission, Luxembourg 1998, 1999
- The Knowledge-Based Economy*, OECD, Paris 1996
- The Knowledge-Based Economy: A set of facts and figures*, OECD, Paris 1999
- Wziątek-Kubiak A., Lipowski A., *Zmiany konkurencyjności produkcji przemysłowej w latach 1994-1998*, w: *Struktura gospodarki transformującej się. Polska 1990-1998 i projekcja do roku 2010*, red. Lipowski A., INE PAN, Warszawa 2000
- Wysokińska Z., *Konkurencyjność polskiego przemysłu a wyzwania członkostwa w Unii Europejskiej*, w: *Polski przemysł w obliczu członkostwa w Unii Europejskiej*, SGH, Warszawa 1999
- Wysokińska Z., Witkowska J., *Integracja europejska. Rozwój rynków*, PWN, Warszawa-Łódź 2002
- Young A., *Towards an Interim Statistical Framework: Selecting the Core Components of Intangible Investment*, OECD Workshop on Measuring Intangible Investment, OECD – document on internet, 1998